

Frok Zefiq

MIHAEL SUMMA I ALBANCI U OSIJEKU

Tijekom osamnaestog stoljeća u Osijeku su se dogodile mnoge i značajne promjene. Izgradnjom crkava i samostana, društvenih, vojnih i privatnih zgrada, grad dobiva novo modernije lice. Otvaranjem škola, procvatom zanatstva i trgovine, izgradnjom bolnice Osijek sve više dobiva izgled središta ovog dijela Slavonije. Uz vojne svećenike u vojarnama tu djeluju brojni redovnici triju redovničkih zajednica: isusovci, franjevci i kapucini. Pored domorodačkog hrvatskog stanovništva, u gradu i prigradskim naseljima nadoše svoje novo boravište brojni Nijemci, Srbi i Mađari. U tu nacionalno i vjerski šaroliku sredinu dolazi i jedna mala grupa Albanaca katolika na čijem je čelu bio kroz četrdesetak godina prognani skopski nadbiskup Mihael Summa. Od utrnuća ranokršćanske biskupije u Mursi nije poznato da je neki katolički biskup, osim Mihaela Summe, rezidirao u ovom gradu. Radi toga kanim ukratko prikazati njegov život i djelovanje.

DJETINJSTVO I ŠKOLOVANJE

Mihael Summa rođen je u mjestu Babba¹ u sapskoj biskupiji u Albaniji 12. ožujka 1695. godine u plemićkoj katoličkoj obitelji.² Istoga dana bio je kršten u rodnom mjestu u župnoj crkvi sv. Panteleona³, a krstio ga je župnik don Nikola Kabashi.⁴ U Babbi je bilo sjedište sapskih biskupa, a vjerojatno i katedralna škola u kojoj su poučavani dječaci, naročito svećenički kandidati. Premda je barski nadbiskup Vinko Zmajević u nekoliko navrata molio da Summa bude primljen u Ilirski kolegij u Loretu⁵, radi nedostatka slobodnih mjesta u tom kolegiju, Kongregacija ga smješta u Ilirski kolegij sv. Petra i Pavla u Fermu, na mjesto predviđeno za skopsku nadbiskupiju.⁶ Nadbiskup Vinko Zmajević, koji je izgleda poznao svog pitomca, zamolio je 20. srpnja 1711. Kongregaciju da Summu premjesti u Urbanov kolegij u Rim, ako ga učitelji u Fermu smatraju za to prikladnim, jer to bi koristilo i njemu osobno i sapskoj biskupiji.⁷ Rektor Paccalorzi izvještuje 24. kolovoza 1711. godine tajnika Kongregacije kako može pouzdano reći da je

- 1 Franjevački samostan Osijek, Bula imenovanja Mihaela Summe skopskim nadbiskupom.
- 2 BARBARIĆ, o. fra Mladen, *Mihael Summa, nadbiskup skopski i primas Srbije, Zbornik arheološkog društva »Mursa«*, Osijek, 1936., str. 58.
- 3 Archivium Secretum Vaticanum (ASV), Processus consistoriales, vol. 114, f. 616.
- 4 EUBEL C., *Hierarchia Catholica medii aevi*, tom.V., Patavii, 1952., str. 347.
- 5 ASCPE; SOCG, vol. 643, ff. 87r-88v i vol. 643, ff. 583v-584v.
- 6 ASCPF, SOCG, vol. 643, f. 84.
- 7 ASCPE, Collegi vari, vol.21, f. 216.

pitomac Mihael Summa, dobar, marljiv i ne osrednje nadaren. Budući da je on tek na početku studija, ne može o njemu dati siguran sud.⁸ Posljednji rektor kolegija u Fermu don Tiberio Paccalorzi, za vrijeme čije uprave Summa boravi u zavodu, zapisao je o njemu: »Mihael Summa iz Babbe, koji je u kolegiju boravio od 15. travnja 1711. do 31. kolovoza 1718. osoba je od koje se mnogo očekuje«. ⁹ U našoj literaturi o Summi su pisali o. fra. Mladen Barbarić, Milan Premrou i o. fra Paškal Cvekan tvrdeći pogrešno da je Mihael Summa bio franjevac¹⁰, no tu tvrdnju ne pokrepljuje ni jedan službeni dokument.

APOSTOLSKI MISIONAR

Kada se Mihael Summa vratio kući sa studija iz Italije, bio je zaređen za svećenika 28. listopada 1718. godine. U župnoj crkvi sv. Panteleona u Babbi zaređio ga je sapski biskup msgr. Marin Gjini.¹¹ Početkom siječnja 1719. godine postao je dušobrižnikom u misiji Zadagne. Na tom mjestu bio je potvrđen od Kongregacije za apostolskog misionara.¹²

U skopskoj se nabiskupiji pojavio manjak svećenika. Radi poznavanja hrvatskog jezika i drugih odlika, Kongregacija za širenje vjere na posredovanje nadbiskupa Vinka Zmajevića premješta Summu u Janjevo, odakle se novi misionar javio u Rim 29. listopada 1723. godine.¹³ Skopski nadbiskup Petar Karagić imenovao je don Mihaela Summu svojim generalnim vikarom. Kada je 15. siječnja 1727. godine nadbiskup Karagić umro, Summa je 26. siječnja iste godine postao kapitularnim vikarom skopske nadbiskupije.¹⁴

SKOPSKI NADBISKUP

Nadbiskup Vinko Zmajević, koji je u međuvremenu premješten iz Bara u Zadar, pisao je 16. svibnja 1727. godine u Rim Kongregaciji za širenje vjere. On moli da se ne oteže s imenovanjem novog skopskog nadbiskupa, a kao svog kandidata preporučuje don Mihaela Summu, uzornog svećenika, koji znade albanski, hrvatski i turski, cijenjen je od Turaka i živi u miru s pravoslavicima.¹⁵ Na sjednici Kongregacije 21. srpnja 1727. godine bio je za novog skopskog nadbiskupa izabran dosadašnji kapitularni vikar nadbi-

8 ASCPF, Collegi vari, vol. 21,123.

9 BARTOCETTI, Vittorio, *Il Collegio Ilirico di San Pietro e Paolo di Fermo (1663.-1746.)*, Studia Picena, vol.XI., Fano, 1935., str. 162.

10 CVEKAN, o. Fra. Paškal, *Osječki franjevci*, Osijek, 1987., str. 113 - 115.

11 ASV, Processus consistoriales, vol. 114, f. 616r - 616v

12 ASCPF, SOCG, vol. 624, f. 27r - 27v.

13 ASCPF, SOCG, vol. 576, f. 55r - 55v.

14 PREMROU Milan. *Katolički nadbiskupi u Skoplju, Glasnik Skopskog Naučnog Društva, I*, Skoplje, 1926., str. 331.

15 ASCPF, SOCG, vol. 657, ff. 53-54.

skupije Summa, a njegov je izbor, nakon provedenog istražnog postupka prihvatio i potvrdio papa.¹⁶ Bula imenovanja izdana 15. studenog 1728. godine od pape Benedikta XIII. čuva se u franjevačkom samostanu u Osijeku. Biskupsko posvećenje primio je Mihael Summa u crkvi sv. Spasitelja u Velji 3. srpnja 1729. godine od dračkog nadbiskupa Petra Scure, kome su asistirali Gjon Galata, biskup lježki i Antun Vladagni, izabrani biskup skadarski.¹⁷ Uslijed ratnih pustošenja skopska nadbiskupija je pala na šest misija u Skoplju, Janjevu, Prizrenu, Zjumu, Đakovici i Peći. Svaka je od tih misija imala brojne filijale. Uz ova mjesta u kojima su služili dijecezanski svećenici, u nadbiskupiji su bile i dvije franjevačke misije na Pešteru i u Rugovu, gdje su boravili Klementinci prognani od turske vlasti iz svog matičnog plemenskog područja.¹⁸ O stanju u skopskoj nadbiskupiji obavijestio je nadbiskup Summa centralne ustanove u Rimu 8. listopada 1729., 1. kolovoza 1732. i 16. prosinca 1735. godine. Nadbiskup je bio u službi revan i zauzet za dobro svojih vjernika i svećenika, a ponekad se upravo herojski izložio smrtnoj opasnosti, kada je npr. za vrijeme epidemije kuge posjećivao i krijepio umiruće.¹⁹

USTANAK PROTIV TURAKA I SEOBA

U dopisu pisanom u Beču 10. studenog 1736. godine, vojne vlasti obavješćuju cara Karla VI. kako je skopski nadbiskup Summa u dogovoru s vojnim zapovjednikom Jagodine, pukovnikom Schnepperom u svojoj biskupiji podizao kršćane na ustanak protiv Turaka i za obranu kršćanske vjere. Zapovjednik Beograda topnički general Marully zaplijenio je jedno pismo iz kojega se vidjelo da su Turci prepoznali nadbiskupa Summu u austrijskom vojnom taboru i da su ga željeli živa uhvatiti. Zato je odlučeno da se nadbiskup premjesti u Beograd.²⁰ Grof Schmoettau u svom »Ratnom dnevniku« spominje da je Summa boravio na Kosovu u austrijskom taboru 8. kolovoza 1737.²¹ Sam nadbiskup Summa pisao je u Rim iz Beograda 6. travnja 1739. godine o nesretnom ishodu austrijsko-turskog rata i o tome kako su on sam, njegovi vjernici s Peštera i iz Novog Pazara, kao i mnogi drugi, morali prijeći pod austrijsku vlast.²² Do ponovnog pada Beograda pod Turke 1739. godine, nadbiskup je boravio u Beogradu, a 17. kolovoza prelazi u Srijem i privremeno boravi u isusovačkoj rezidenciji u Petrovaradinu. On 27. rujna 1739. godine poklanja isusovcima za pokriće troškova 26 florina, s njima se oprašta i odlazi u Osijek.²³ U Osijeku je nadbiskup Summa najprije stanovao u palači Markiza i podmaršala Askanija Guadagni,

16 ASV, Processus consistoriales, vol. 114, f. 620.

17 ASCPF, SOCG, vol. 665, f.159.

18 ASCPF, SOCG, vol. 686, Nr. 21, ff. 542 - 545.

19 ASCPF, SOCG, vol. 686, Nr. 9, ff. 26-27.

20 HKA, Wien, Hoffinanzien Ungarn, Nr. 722, ff. 5-6.

21 RADONIĆ, Jovan, *Rimska kurija i južnoslavenske zemlje...*, Beograd, 1950., str. 561.

22 ASV, S. Congr. Concilii, Relationes, Visitationes ad limina, Scopien., vol. 728.

23 *Diarium Missionis Petrovaradinensis* A2, str. 211 i 217.

koji je stajao na čelu Generalkomande u Osijeku.²⁴ Iz svog novog boravišta nadbiskup se dva puta javio Kongregaciji u Rim i to 26. kolovoza 1742. i 29. siječnja 1743. On je molio i konačno dobio razrješenje upravljanja skopskom nadbiskupijom, u koju se više nije smio vratiti.²⁵

NADBISKUP SUMMA U OSIJEKU

Nadbiskup je u Osijeku živio kao carski umirovljenik. Dana 1. siječnja 1741. godine određena mu je bila mirovina u iznosu od 1.800 forinti godišnje, dok mu se ne dodijeli koja biskupija ili kakav beneficij. Ujedno mu je omogućeno da mirovinu može podizati iz Komorske blagajne u Osijeku.²⁶

Štedeći novac Mihael Summa je konačno namaknuo svotu od 300 dukata i 1765. godine kupio je kuću od Ignaca Tomića.²⁷ Tu je živio u istom domaćinstvu sa sinovcem Mihaelom Summom, trgovcem, gradskim vijećnikom i samostanskim sindikom. Prema rekonstrukciji građevinskih parcela to je kuća u današnjoj Ulici Franje Markovića, možda broj 5 ili 7.²⁸

U Osijeku je nadbiskup postao sufragan ostrogonskih nadbiskupa i njihov vikar za grad Osijek. Tu je u samostanskim crkvama i gradskim bogomoljama dijelio sakrament krizme, redio nove svećenike, posvećivao zvona, kaleže, oltarne kamene i prigodom državnih i crkvenih blagdana služio svečane pontifikalne mise.²⁹ Posebnim je prijateljstvom bio vezan s đakovačkim biskupom Čolnićem, a živio je u miru i slozi i s ostalim okolnim biskupima. Bio je pozivan da na području susjednih biskupija obavi one čine, koje snagom sv. reda može izvršiti samo biskup. Tako tijekom nekoliko desetljeća možemo pratiti Summino djelovanje u Đakovu, Pečuhu, Petrijevcima, Valpovu, Dardi, Vukovaru, Iloku i Petrovaradinu. Služio je u svim osječkim crkvama, ali najradije i ponajčešće u franjevačkoj crkvi Svetoga križa u Tvrđi.³⁰ Summa je kao jedna od najuglednijih osoba u Osijeku bio često u društvu hrvatskih plemića, vojnih časnika i generala Engelshoffena, a bio je cijenjen i od osječkog građanstva i gradske sirotinje. Bio je čovjek velikog srca i dobre duše, razborit, pobožan i darežljiv.³¹

24 ASCPF, SC, Servia, 1669.-1760., vol.I., ff. 375-376.

25 ASCPF, SOCG, vol. 715, ff. 241-242 i ff. 243-244.

26 HKA, Wien, Hoffinzen Ungarn, Registerreihe, Expedit 1741., ff. 353 i 361.

27 MALBAŠA, Marija, *Mihaelo Summa u Osijeku, Osječki zbornik V.*, Osijek, 1956., str. 156.

28 BOESENDORFER, Josip, *Diarium sive prothocollum venerabilis conventus S. Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1686. usque ad a. 1851.*, JAZU, *Starine XXXV*, Zagreb, 1916.

29 *Liber in quo sedule annotatur Ordinationes, Confirmationes, et aliae Benedictiones Solemniter vel privatae factae, ab Illustrissimo et Remo. Dno Michaelae Summa Archi-Episcopo Scopiensi Suffraganeo Essekini Sue Celsitudinis Primatialis Regni Hungariae Redissimi Dni D. Nicolai de Csaki huius loci Ordinarii, Essekini die 25. Julij Anno 1753.*, Osijek, Franjevački samostan.

30 *Liber memorabilium* franjevačkih samostana u Đakovu, Vukovaru, Iloku i Petrovaradinu.

31 *Prothocollum sive Archivium*, spomenica franjevačkog samostana u Petrovaradinu, str. 165. Zagreb, Franjevački samostan, Kaptol 9.

Slika "Svetih obitelji",
1742. godina

Posveta nadbiskupa Summi sa slike
"Svetih obitelji"

NADBISKUP SUMMA POKROVITELJ TEOLOŠKE RASPRAVE

U osječkom je franjevačkom samostanu bio utemeljen Generalni studij Reda. U osamnaestom je stoljeću bio običaj da takove visokoškolske ustanove povremeno prirede javnu raspravu iz neke discipline koja se predavala. Tako su i osječki franjevci 16. rujna 1742. godine u četiri sata poslije podne imali javnu raspravu o sakramentu ispovijedi. Građa je bila podijeljena u 28 teza. Izloženu nauku branio je profesor o. Filip Radić sa svojim studentima o. Emerikom iz Budima, fra Lukom Mazanovićem i fra Petrom Mandikićem. Njima su se suprotstavljali svojim pitanjima i iznošenjem drugačijih gledišta nedjeljni propovjednik otaca kapucina i franjevački profesori o. Ivan Lukić i o. Franjo Janković. Pokrovitelj ove rasprave bio je umirovljeni skopski nadbiskup Mihael Summa.³² Tom je prigodom darovana nadbiskupu Summi slika Svetih obitelji. To je bakropis Johana Eliasa Ridingerera na zagasito žutoj svili, rađena prema slici Petra Domera. U donjem dijelu slike nalazi se u Osijeku dotiskan tekst Pohvale i posvete nadbiskupu Summi te već spomenutih teza o kojima se raspravljalo. Ta se slika sada čuva u Muzeju Slavonije u Osijeku, a tekst sa slike uveden je kao prvi primjerak tiskane riječi nakon izгона Turaka iz Slavonije u djelu Osječka bibliografija.³³

32 *Liber in quo sedule annotatur...*, Osijek, Franjevački samostan.
Tekst na slici Svetih obitelji, Muzej Slavonije, Osijek.

33 MALBAŠA, M., *Mihajlo Summa u Osijeku*, str. 152-153.

ALBANCI U OSIJEKU

Godine 1703., radi Rakocijeve bune, u naše se krajeve i grad Osijek počinju naseljavati pripadnici tzv. Čiprovačke kolonije. Bile su to katoličke albanske obitelji iz Čiprova, Železne, Klisure i Kopilovca u bugarskom Banatu. Radi neuspjelog ustanka protiv Turaka, Turci su 1688. godine razorili Čiprovac, stanovništvo zasušnili ili prognali. U Osijek su prispjele uglavnom trgovačke obitelji, a nekima od njih tu će biti priznato staro albansko plemstvo. Bile su to obitelji Cragna - Junković, Gambarara - Cambesi, katolički Černoevići, Kostići, Cerkići, Stekići, Lekići, Frankolukini i Nikolantini.³⁴ Albanska će zajednica u Osijeku povećati svoj broj dolaskom skopskog nadbiskupa Mihaela Summe i njegove najbliže rodbine. Uz nadbiskupa u Osijeku je boravio njegov sinovac Mihael Summa, trgovac, gradski vijećnik i samostanski sindik sa suprugom Anom i brojnomo djecom, a također i drugi sinovac Ivan, poručnik u Brodskoj pukovnici.³⁵ Kad još ni Đakovačka ni Srijemska biskupija nisu imale sjemeništa za odgoj dijecezanskih svećenika, željom same carice Marije Terezije u Osijeku je otvorena ustanova za odgoj i školovanje svećenika Albanaca Klementinaca za sela Hrtkovce i Nikince. Tako u Osijek dolaze albanski đaci Antun Maletić, Simon Deda, Karlo Gega, Jakob Loš, Augustin Prela, Andrija Maroš i Gjeloš Paly.³⁶ Njima je kao odgojitelj i učitelj albanskog jezika 1771. godine bio pridružen svećenik Skopske nadbiskupije don Pavao Sogagni. Zbog raspuštanja Družbe Isusove, ovi su dječaci u jesen 1774. godine premješteni u Zagreb.³⁷ Uz nadbiskupa Summu u Osijeku se spominju i drugi klerici Skopske nadbiskupije, primjerice don Andrija Braciani, don Antun Lumesci i svršeni bogoslov Josip Battucci. Oni su gonjeni neprilikama života tražili kod nadbiskupa utočište i novčanu pomoć. Njihov boravak u ovom gradu nije dugo trajao.³⁸

SMRT I SAHRANA NADBISKUPA SUMME

Nadbiskup Summa počeo je pobolijevati o Bartolovu (24. kolovoza) 1774. godine. U svibnju 1777. godine nadbiskup je primio bolesničko pomazanje, a 19. studenog iste godine bio je opet ispovijeden. Sutradan ujutro u pola osam, kad je počeo doručkovati, naglo mu je pozlilo, izdahnuo je na rukama Ane Marije, žene svog sinovca Mihaela Summe mlađeg. Dana 22. studenog Summu je sahranio u osječkoj franjevačkoj crkvi đakovački biskup Krtica.³⁹ U srpnju 1778. godine podignut je iznad nadbiskupovog

34 BOESENDORFER, J., *Kolonija Čiprovačana u Osijeku*, JAZU, *Narodna Starina* XI, Zagreb, 1932. SRŠAN, Stjepan, *Zapisnik općine Osijek - Tvrdá od 1770. do 1770.*, Osijek, 1987.

35 BOESENDORFER, J., *Diarium sive prothocollum...*, str. 84, 102, 114, 116.

36 KA, Wien, Prot., Expedit, 1769., 31-125, ff. 2, 3, 3v.

37 ASCPF, SC, Servia, vol. 2., ff. 191-193.

38 ZEFIQ, Frok, *Mihael Summa, nadbiskup skopski*, Osijek, 1994., str. 115.

39 BOESENDORFER, J., *Diarium sive prothocollum...*, str. 75-76.

Protocolum conventus Immaculatae C.B.M.V. Diacovae, str. 50, Franjevački samostan, Slavonski Brod.

groba spomenik od crnog mramora, obrubljen alabastrom, s prikazom nadbiskupskog grba i uklesanim latinskim epitaфом što ga je sastavio osječki franjevac, profesor Josip Pavišević. Osim ovog spomenika na Summu nas sjećaju vrijedni predmeti iz njegove ostavštine i brojne zaklade utemeljene za dobrobit osječkih građana.⁴⁰

UVID U GROB I PODIZANJE BISTE

Prigodom obnove samostanske crkve u Tvrdi dobrotom o. Željka Paurića ušao sam 13. studenog 1992. godine poslije podne oko pola četiri u Summinu grobnicu. Radnici su, naime, naišli na kriptu nadbiskupa Summe i otvorili je. Na sredini grobnice ležao je dugačak drveni lijes, koji je napukao i raspadao se. Poklopac lijesa bio je oslikan različitim viticima, a iznad nadbiskupovih nogu bojom je zapisana godina 1777. Posmrtni su ostaci nadbiskupa Summe u stanju raspadanja, a odjeća mu je dobrim dijelom istrunula. Nadbiskup je bio visok oko 180 centimetara. Pokojnik leži na leđima, a ruke su mu sklopljene na prsima. Na glavi mu je ljubičasta mitra u koju je nadbiskupova lubanja posve utonula. S desne ruke skinuo sam mu biskupski prsten s kamenom, iz ruku uzeo pacifikal i s prsa biskupski naprsni križ. Te sam predmete predao ocu gvardijanu za samostansku zbirku u kojoj već ima nekoliko predmeta iz Summine ostavštine. Dobro su sačuvane nadbiskupove hlače i čarape te pontifikalne papuče ljubičaste boje. Reverenda i alba gotovo su sasvim istrunule, dok se od ljubičaste misnice vide još dijelovi veza.⁴¹

Prigodom osamstote obljetnice prvog spomena grada Osijeka, tristote obljetnice nadbiskupovog rođenja i dvjestošešdesete obljetnice doseljenja Albanaca Klementinaca u Srijem, podigla je Zajednica Albanaca u Republici Hrvatskoj, Ogranak Osječko-baranjske županije 1996. godine iznad nadbiskupovog groba bistu, rad osječkog umjetnika, akademskog kipara Marijana Sušca. Bista je svečano otkrivena 12. listopada 1996. uz nekoliko zanimljivih predavanja o vezama između Albanaca i Hrvata te pontifikalnu misu i veoma sadržajnu propovijed mjesnog biskupa dr. Ćirila Kosa.

40 BOESENDORFER, J., cit. dj., str. 82.

41 ZEFIQ, F., *Mihael Summa, nadbiskup skopski*, str. 170.